

ŞEYH GALİP'İN ŞİİRLERİNDE III. SELİM VE NİZAM-I CEDİT¹

YRD. DOÇ. DR. CEM DİLÇİN

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı İmparatorluğunda özellikle siyasî ve askerî alanda yenileştirme çalışmalarının hız kazandığı bir dönemdir. Eğitim ve kültür açısından Batı'ya yönelmenin gerektiği düşüncesi de bu dönemde yayılmaya başlamıştır. Bu dönemdeki devlet ve toplum yapısını yeniden düzenleme çalışmaları, amaçlanan sonuçlara tümüyle ulaşmasa da, daha sonraki dönemlerde bu yoldaki çabaların sürdürülmesi zorunluğunun ilke olarak benimsenmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu nedenle, XVIII. yüzyılın son yılları ile XIX. yüzyılın ilk yıllarını içine alan 1789-1807 tarihleri arasındaki 18 yıllık dönem, Osmanlı tarihinde *nizam-ı cedit* yani *yeni düzen* dönemi olarak adlandırılmıştır. *Nizam-ı cedit*, yeni düzene karşı olanların başlattığı Kabakçı Mustafa isyanıyla, bu uğurda önce tahtını sonra başını yitiren III. Selim (1761-1808)'in saltanat dönemidir. III. Selim, çok yönlü kişiliğiyle birlikte, çağının ilerisinde görüş ve düşünceler taşıyan, ülkesine ve devletine yeni bir yapı kazandırmak isteyen bir padişah'tır. Yüzyılın ikinci yarısında yetişen ve divan edebiyatının son büyük şairi olan Şeyh Galip (1757-1799)'in söz konusu edeceğim şiirleri, III. Selim'in başlattığı *nizam-ı cedit* döneminin bir bölümündeki yenileştirme çalışmalarını, kimi zaman somut verilerle yansıtan örneklerden birkaç seçmedir. Şeyh Galip, III. Selim için yazdığı türlü kasidelerde, baruthane, humbarahane gibi askerî tesisler için yazdığı tarihlerde Mevlevîhanelerin tamirine ilişkin çeşitli şiirlerinde, onun yenilikçi yönünü övmüş ve bu alandaki çalışmalarını içtenlikle desteklemiştir. Bu yüzyılda artık gücünü yitirmeye başlayan divan şiirine özde ve söyleyişte son bir canlılık getiren Şeyh Galip'in, yenilikçi padişahın niteliklerini, çağdaşı olup III. Selim'e kaside sunmuş başka şairlerde

¹ Bu yazının özeti, CİÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesinin 31 Ağustos-5 Eylül 1992 tarihleri arasında Ankara'da Türk Tarih Kurumu'nda yapılan X. Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

pek rastlanmayan sıfat ve deyimlerle şiirlerinde vurgulamış olması önemli bir tutumdur. Açık bir gerçek olduğu halde, Şeyh Galip'in, III. Selim'in yenilikçi yönünü öven bu tutumuna, doğrudan Galip üzerine yapılan çalışmalarda hemen hiç yer verilmemiştir². Böylece, Şeyh Galip'in edebî kişiliğinin önemli bir yönü bu çalışmalarda eksik kalmıştır.

III. Selim, yenilikçi bir padişah olmasının yanı sıra, güzel sanatlarla da uğraşan üstün yetenekli bir kişidir. İlhamî mahlasıyla şiirler yazan bir şairdir ve divanı vardır. Daha da önemlisi büyük bir müşikişinas ve bestekârdır. Hüsn-i hat sanatında da usta olan III. Selim, aynı zamanda Mevlevî'dir.

Mevlevîliğe karşı derin bir sevgi besleyen III. Selim, çağının en büyük şairi ve şeyhliği kendisinin saltanat yıllarına rastlayan Galata Mevlevîhanesi şeyhlerinden Galip'le de şehzadeliginden beri ilgilenmiş ve ona içten bir sevgiyle bağlanmıştır. Şeyh Galip de bu sevgiye karşı, III. Selim'e sunduğu türlü şiirlerle onun yenilikçiliğini açıkça överek ve padişahın annesi Mihr-i Şah Valide Sultan, kız kardeşleri Beyhan ve Hatice Sultan'lara da yaptırdıkları cami, kasr, sahilsaraylar için şiirler sunup tarihler düşürerek sevgisini bu yollardan da belirtmiştir.

III. Selim 1789'da, "İmparatorluğun varlığını ve kurumlarını yeni temellere dayandırarak yeni bir düzen yaratmak amacıyla tahta geçmiş³" ve saltanat dönemine ad olarak verilecek *nizam-ı cedid* çalışmalarına hemen başlamıştır.

Şeyh Galip, III. Selim'in *nizam-ı cedid* adı altında yürüttüğü reform çalışmalarının şairler ve Mevlevîler arasındaki en ateşli destekleyicisidir. Bu desteğin nedeni III. Selim'in Mevlevî olmasına, Mevlevîliğin ve Mevlevîhanelerin gelişmesine yardım etmesine bağlanabilirse de, Şeyh Galip'in yenilikçi ve ilerici çalışmalara uygun olan ruh yapısının etkisi olduğu da açıktır. Galata Mevlevîhanesi şeyhi olarak Galip'in III. Selim'in reform çalışmalarını desteklemesine karşılık, 30 yıllık çelebiligi içinde (1785-1815) Selim'in saltanat yılları da bulunan Konya'daki Mehmet Emin Çelebi (1742-1815) padişahın *nizam-ı cedid* çalışmalarına cephe almış, hatta bu yoldaki ayaklanmaların içinde bulunmuştur⁴.

2 Abdülbaki Gölpınarlı, bu konuya aşağıdaki eserlerinde kısaca değinmiştir: *Şeyh Galib-Hüsn ü Aşk*, İstanbul 1968, s. 20 ve *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, 2. bas., s. 171.

3 Karal, Enver Ziya: *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, Ankara 1988, 5. bas., c. V, s. 13.

4 Gölpınarlı, Abdülbaki: *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, 2. bas., s. 171-175, 249, 271.

III. Selim'in sanatçılığı, siyasî ve askerî alandaki yenilikçi yönüyle, kendisinin şiir alanındaki yenilikçiliği arasında bir paralellik gören Şeyh Galip, sadece III. Selim için kaside yazmıştır. Selim'den önceki padişahlar I. Abdülhamit (1725-1789) ve III. Mustafa (1717-1774)'ya kasidesi yoktur. Şeyh Galip'in III. Mustafa'nın öldüğü tarihte 15-16 yaşında genç olması nedeniyle, onun için kaside yazmaması doğal sayılabilirse de, döneminde *sahib-i divan* bir şair olarak I. Abdülhamit'e kaside sunmamasının nedenini, onun şiir ve musikiyle ilgilenmeyen bir padişah olmasında aramalıdır.

III. Selim'e kaside sunan şairler arasında Sümbülzade Vehbî (1719-1809) de vardır. Saltanat yıllarında ünlü bir şair olan Sümbülzade Vehbî'nin III. Selim'e toplam 15 kadar yazdığı kaside, tarih gibi şiirlerde⁵, Şeyh Galip'in özellikle vurguladığı III. Selim'in yenilikçi yönünü belirten benzeri övgü sözlerine, aşağıda örneklerini vereceğim sıfat ve deyimlere rastlanmaz. Şeyh Galip'in türlü tarihler söylediği *nizam-ı cedit* çalışmalarının temeli olan askerî tesisler için, Sümbülzade Vehbî'nin hiç bir tarihi yoktur. Şeyh Galip, Selim'e sunduğu bir kasidede⁶, onun dünyaya, dine, devlete ve ülkeye yeni bir *nizam verme*, yenilikçi bir padişah olma özelliğini, zamânın şairleri arasında ilk kendisinin söylediğini, "şairler tanığımdır, herkesten önce ben demiştim" diyerek vurgular:

Güvâhımdur ki erbâb-ı sühan ben cümleden evvel
Dimişdüm şimdi buldı revnağ-ı evreng-i haşanî (Kas. s. 35)

Sümbülzade Vehbî, III. Selim'e sunduğu kasidelerde, onu klasikleşmiş ve kalıplaşmış övgü sözleriyle anlatır. Bu türlü övgü sözlerine her hangi bir padişaha sunulan kasidelerde bol bol rastlanır. Aşağıdaki beyitler III. Selim'in adı çıkarılınca "yüce nitelikler taşıyan, kahraman, adaletli, lütuf ve kerem sahibi" her padişah için geçerli olabilecek niteliktedir:

Hâzret-i Sultân Selim Han kim sipîhr-i ser-bülend
Mîhr ü mâhın der-gehinde rûz u şeb der-bân bulur
Hüsrev-i şâhib-kırân kim her seher Behrâm-ı çarh
Bim-i tîğından giribân-ı şafağda kan bulur

⁵ *Divan-ı Vehbî*, Mısır (Bulak) 1253, birkaç örnek: s. 9, 10, 14; Kasâid s. 6, 27, 33, 37, 40, 42; Tevarih s. 5, 6.

⁶ *Divan-ı Şeyh Galib*, Mısır (Bulak) 1252. Metinlerden sonra verilen sayfa numaraları bu esere aittir.

Mülkine nisbetle târih-âşinâyân-ı cihân
 Devlet-i Sāmāniyân'ı bî-ser ü sāmān bulur
 Şer' ü kânûn üzre emr ü nehyini idrāk iden
 Hük-m-i menşürin karin-i ma'nî-i Qur'an bulur
 Bād-pây-ı berç-ı rahş-ı ol Süleymān-şevketüñ
 Tengnâ-yı çeşm-i mûr-ı 'arşa-i cev-lân bulur
 Gerçi zîr-i pâyına ferş itmek ister āsmān
 Atlasın ammā ki vicdānında nâ-çesbān bulur
 Emri ile 'ālemi geşt eylese bir çākeri
 Cümle şāhāmı o şāha bende-i fermān bulur
 Şıyt-ı kahr u şavleti irdükçe güş-ı cānına
 Kahramān mülk-i 'ademde kendüsin lertzān bulur
 Tîr-i dil-düzün hayāl itdükçe her dem düşmeni
 Sine-i pür-kînesin menzil-geh-i peykān bulur
 Sāha-i rezminde a'dā kelle-i bî-devletin
 Güy-ı hāk-üftāde-ves peyveste-i cev-gān bulur
 Vaş-ı şemşîrin işitdükçe gürüh-ı ser-keşān
 Bîm-i tertîb-i cezādan cismini bî-cān bulur
 Hışmı yek-ser teng ü târ eyler cihānı başına
 Günbed-i gerdūnı haşmı güş-e-i zindān bulur
 Kudreti ref'-i menāfāt eyleyüp azdāddan
 Himmeti emr-i muhāle şüret-i imkān bulur
 Rüşenāyî-bağş-ı şeb-tāb olsa necm-i şefkati
 Evc-i isti'lāda kadr ü rif'at-i Keyvān bulur
 Hāke te'sîr itse feyz-i kuvvet-i derrākesi
 Kendüsin mihr-i giyā hem-tıynet-i insān bulur
 Sāye-i 'adlinde 'ālem ol kadar āsüde kim
 Sine-i şîri gazālān cāy-ı itmīnān bulur
 Hikmet-i kânündür dehre şifā-yı şadr olan
 Der-geh-i lutfında her der-mānde biñ dermān bulur
 Nā-ümid olmaz 'atā-cüyān-ı bāb-ı re'feti
 Dest-i cūdında güher-pāşî-i baħr ü kân bulur
 Ehl-i istihkāk arar bezl-i keremde himmeti
 Kuvvet-i ilhām ile in'āmına çeşbān bulur⁷

⁷ *Divan-ı Vehbî*, Kas. s. 35.

Sünbülzade Vehbî, Nef'î'ye nazire olarak yazdığı III. Selim'i öven başka bir kasidesinde de, onun "ucundan kan yerine zehir akan kılıç ve hançerini, ateş kanatlı okunu, gök gürültüsü gibi patlayan tüfeğini" çok abartılı biçimde şöyle anlatır:

Bâreka'llâh ey sipihrûn mâh-ı hür-şid-efseri
Şark u garba virdi şānuñ pertev-i İskender'i
Kuvvet-i şir-i Hudā var sende kim kılduñ zebûn
Pençe-i kahruñda niçe Kahramān u şaf-deri
Şaklanur burc-ı Esed'de düş olup teb-lerzeye
Hışm ile hür-şide gösterseñ hilāl-i hançeri
Germi-i peykānı nesr-i tã'iri eyler kebāb
Çarha per-tāb itdirürseñ tır-i âteş-şeh-peri

.....
Kan yirine nevk-i şemsîrûnden ol dem zehr akar
Sell-i seyf idüp sürerseñ esb-i ejder-peykeri
Berķ-ı 'ālem-sūzdur gayrî cilāyı neyler ol
Çekme fark-ı āfitāba tîg-ı âteş-güsteri

.....
Ra'd-veş sıyt-ı tūfenginden kıyāmetler kopar
Dehşet-i gülbangi gösterdükçe hevl-i maḥşeri⁸

Oysa III. Selim, son dönem Osmanlı padişahları gibi, belinde kılıç, at sırtında ordunun başında hiç bir savaşa katılmamıştır. Yukarıdaki beyitlerde olduğu gibi, bir Yavuz Sultan Selim, bir Kanunî Sultan Süleyman gibi cengâver bir padişah olarak övülmesi, padişahlığının yüceliğine uysa da, gerçekçi ve inandırıcı olmamaktadır.

Sünbülzade Vehbî, *Divan*'ının "Der-beyân-ı sebeb-i tertib-i dîvân der-zamân-ı mes'adet-iktirân Hazret-i Sultan Selîm Han" başlıklı, "Divan'ımı düzenleme nedenlerini" anlattığı bölümde, III. Selim'in şairliğini ve onun zamanın şairlerine gösterdiği yakın ilgiyi de şöyle belirtir:

Kerim ü kām-baḥşā vü sūḥan-dān
Şeh-i gerdün-ḥaşem Sultān Selîm Han
Ki oldur zîb-i taht-ı kām-rānî
Odur hem ḥüsrev-i mülk-i ma'ānî

⁸ *Divan-ı Vehbî*, Kas. s. 42.

O hâkan-ı cihân-bân-ı ser-efrâz
Ma'ârifle yegâne şâh-ı mümtâz
Medâr-ı fahr-ı şâhân-ı selefdir
Eb ü ecdâdına hayrû'l-halefdür
Zamânında sühan buldı revâcî
Hüner erbâbî çekmez ihtiyâcî
Gürûh-ı şâ'irândur şâd u hurrem
Ki oldu her biri haddince mükrem
Eger Câmî göreydi bu şafâyı
Fedâ eylerdi bezm-i Baykara'yı
Geçüp güstâhlıktan çarh-ı gerdün
Hünermendâni kıldı böyle memnûn⁹

Bu beyitlerdeki övgü sözleri, III. Selim'in sanatçı kişiliğine uyuyorsa da, şair olan öteki Osmanlı padişahları için de geçerli olabilir. Kısaca özetlemek gerekirse, Sümbülzade Vehbî'nin, III. Selim hakkındaki övgüleri, kaside geleneğinin özelliklerini tam olarak yansıtmakta, ancak, III. Selim'i öteki padişahlardan ayıran kendine özgü yenilikçi niteliklerini içermemekte, yansıtmamaktadır.

Şeyh Galip'in III. Selim için yazdığı şiirler, bu noktada öteki şairlerinkinden ayrılmakta ve önem taşımaktadır. Şeyh Galip, geleneğe uyarak divan şiirinin övgü konusunda klişeleşmiş ortak kalıplarını ve mazmunlarını III. Selim için kullanmakla birlikte, şiirlerinde onun yenilikçi yönünü vurgulayan sözlere yer verdiği için daha gerçekçidir. Bu şiirlerden III. Selim'in adı çıkarılsa da onun için yazıldığı kolaylıkla anlaşılabilir. Ayrıca, III. Selim'in adı çıkarılınca, bu şiirlerin başka bir padişahın niteliklerine uyması da düşünülemez.

Aşağıda, Şeyh Galip'in, III. Selim'in yenilikçi yönünü ve *nizam-ı cedit* çalışmalarını nasıl nitelendirdiğini, bunları anlatırken ne gibi sıfat, deyim ve terimler kullandığını gösteren çeşitli şiirlerinden seçilmiş örnekler verilmiştir.

Şeyh Galip, bu şiirlerinde III. Selim'in yenilikçi yönünü belirtmek için "yeni" kavramını çok işler. "Yeni" ve "nev" sözcüklerini sıfat olarak kimi zaman zarf olarak çok sık kullanır:

⁹ *Divan-ı Vehbî*, Kas. s. 18.

“Top arabacıları”na yapılan “kışla” için söylediği tarihte, “dünyanın yeniden nizamını onunla bulduğunu” anlatır:

Şad hamd ola dünyâ yeñiden buldı nizâmın
Bu hâli görüp düşmede düşmen halecâna (Kas. s. 39)

“Ok Meydanı Tekyesi”nin tamiri için yazdığı tarihte, “devletin temelini yeniden kurulduğunu” belirtir:

Mürür-ı dehr ile pek indirâsa mâ'il olmuşdı
Esâs-ı devlete şimdi yeñiden kurdı nev bünyâd (Kas. s. 42)

“Humbarahane”nin içine yapılan “kasr-ı hümayun” için yazdığı tarihte, “dinin ve devletin yeniden âbad olmaya başladığını” söyler:

Cenâb-ı Hân Selim-i ma'delet-pîrâ ki devrinde
Yeñiden başladı bu dîn ü devlet olmağa âbâd (Kas. s. 47)

“Levend Çiftliğinde”, “asâkir-i cedit” için yapılan “mahaller”e söylediği tarihte, “himmet ve adli onun yeniden icat eylediği” anlatılır:

Cenâb-ı Hân Selim-i kâr-fermâ-yı kerem-mu'tâd
Ki oldur himmet ü 'adli yeñiden eyleyen icâd (Kas. s. 52)

Şeyh Galip, “tecdit” sözcüğünü, şiirlerinde “yenileme, yenileştirme” anlamıyla birlikte, “yeni bir düzen verme” anlamında da kullanır. III. Selim'in, kendisine “Cevri'nin hattıyla bir Mesnevî-i Şerif” hediye etmesi üzerine teşekkür için yazdığı kasideden, “Baruthane”nin “müceddeden” yapılması ve “Kubbe-i Hadra”nın “tamiri” için söylediği tarihlerden örnekler:

Bu tertîb üzre âgâz eyleyüp tecdîd-i erkâna
Esâs-ı dîne istihkâm-ı gül-zâr-ı cinân virdi (Kas. s. 19)

İhtimâm-ı tām ile yaptı bu bārüt-hāneyi
Eyleyüp tanzîm ü tecdîdine ihsân-ı 'amîm (Kas. s. 50)

Eşâsından tutup tecdîd ü tanzîm mülk-i 'Oşmân'ı
Ser-â-ser zâhir ü bātında kıldı himmetin icrâ (Kas. s. 35)

Şeyh Galip, III. Selim'in yeniliklerini, şiirlerinde türlü benzetmeler ve mecazlardan yararlanarak da belirtmiştir. “Humbarahane” içine yapılan “kasr-ı hümayun”a yazdığı tarihte, “nev-bahar” sözcüğünü bu yolda kullanır:

Şeh Selim Han ki dehri kılmışdur
Mevsim-i nev-bahâr-veş handân

Hzır irişdi bu devlete feyzi
Sebz olup sāyesinde bâğ-ı cihân (Kas. s. 52)

Şeyh Galip III. Selim'i, yenilikçiliğinden dolayı "rûh-ı nev" ve "taze can" olarak nitelendirir. Kasımpaşa Mevlevîhanesinin Mihr-i Şah Valide Sultan tarafından "tecdit" edilmesi üzerine söylediği tarihte şöyle der:

Selim Han ki cihâna rûh-ı nevdür pertev-i re'yi
Huşûşâ taze cāndur kâleb-i evreng-i haşana (Kas. s. 45)

"Rûh-ı nev" ve "taze can" olan III. Selim, Osmanlı "mülk"üne bir "hayat-ı nev" vermiştir:

Virmiş mi kimse mülke bu rütbe hayât-ı nev
Sultân Selim-i Şâliş-i 'Osmâniyân gibi (Kas. s. 12)

III. Selim'in yaptığı çalışmalar, Şeyh Galip'in şiirlerinde "tanzim" ve "intizam" sözcükleriyle anlatılır. Birkaç örnek:

Cenâb-ı Han Selim-i ma'delet-güster ki devrinde
Olur tanzîm dehrûn çok binâ-yı nâ-be-hencârı (Kas. s. 15)

Esâsından tutup her bir umûr eyledi tanzîm
Metânet virdi efkâr-ı bülendûn eyleyüp evtâd (Kas. s. 52)

Selim Han-ı keremver kâ-m-yâb itdükde devrânı
Cihānuñ intizâma tutdı yüz hâl-i perîşâmı (Kas. s. 35)

III. Selim, "tanzim" çalışmalarını "kanun-ı nev" ve "nev-rüsüm" ile gerçekleştirmiştir. Şeyh Galip, "taife-i humbaracıyan"a "müceddeden" yapılan "kışla" için söylediği bir tarihte ve bir kasidesinde bu terimleri şöyle kullanır:

Re'y-i müstahsenle icrâ itdi bir kânûn-ı nev
Devlete gūyâ yeñiden eyledi vaz'-ı temel (Kas. s. 37)

Şâhib-rüsüm-ı mülk-i Rûm kânûn-tırâz-ı nev-rüsüm
Leşker-keş-i deryâ-hücüm Sultân Selim-i pür-kerem (Kas.s.21)

III. Selim, bu yolda yaptığı çalışmalarını "nizam-ı devlet", "nizam-ı mülk" için yapmaktadır. Her ne kadar, Osmanlı padişahlarına yazılan kasidelerde, onların "nizam-ı âlem", "nizam-ı cihan", "nizam-ı dünya" için var oldukları ve bunun için çalıştıkları şairlerce söylenmiş ise de,

Şeyh Galip'in aşağıdaki örneklerde bu terimleri kullanım biçimi *nizam-ı cedit* çalışmalarını belirtmek içindir. "Nizam-ı devlet" terimlerini Şeyh Galip, "Baruthane" ve "Tophane'de topçular kışlası" karşısına yapılan "talimhane" için söylediği tarihlerde şöyle kullanır:

'Azm idüp 'azminde cezm idüp nizām-ı devlete
İtdi tertib-i mühimmâtında farṭ-ı iktinâh (Kas. s. 51)

Nizām-ı devletüñ söyleşmedür tevfiḳ ile kârı
Mühimmât-ı umûruñ 'arz ider ilhâm-ı sübhâna (Kas. s. 49)

Valide Sultan'ın Kasımpaşa Mevlevîhanesini "tecdit" ettirdiğinde ve "Humbarahane" içine yapılan "kasr-ı hümayun" için söylenen tarihlerde Şeyh Galip, "nizam-ı mülk" terimini de şöyle kullanmıştır:

Selîm Ḥan ki ḳudümü maḳz-ı tevfiḳ-i Ḥudâ geldi
Nizām-ı mülke naşr-ı dîne şân-ı Âl-i 'Oşmân'a (Kas. s. 45)

İdüp ilhâm-ı rabbânî dil-i derrâkini tenvîr
Nizām-ı mülke dâ'ir tâze maẓmûnlar ider inşâd (Kas. s. 47)

Şeyh Galip'in şiirlerinde "tertib-i devlet" terimi de aynı anlamda geçer:

Bilür tertib-i devlet resmini baḫt-ı hümayûnı
Mülük-i sâlife şan bundan öğrenmiş cihân-bânî (Kas. s. 35)

Tertib-i emr-i devlete maşrûf himmeti
Ḥaḳḳâ budur muḳaddem-i eshâb-ı ihtişâm (Kas. s. 40)

III. Selim'in reform çalışmalarının adı olan *nizam-ı cedit*, Şeyh Galip'in şiirlerinde "nizam-ı nev" diye geçer. III. Selim'in yaptırdığı bir "mahall-i divan" ve "taife-i topçıyan" a yapılan "kışla" için söylenen tarihlerde bu terim şöyle kullanılmıştır:

Nizām-ı nev virüp tecdid ider bünyân-ı iḳbâli
Bunı ilhâḫ ider dâ'im aña tevfiḳ-i Yezdânî (Kas. s. 35)

Cihân ma'mûre-i emn ü amân oldu zamânında
Nizām-ı nev virüp re'y-i münîri açdı bir şeh-râh (Kas. s. 38)

Şeyh Galip, bu dönemde "Batı usullerine göre yetiştirilen yeni orduyu" yani "*nizam-ı cedit askerini*" de iki ayrı kasidesinde "nev-asker-i müretteb" ve "nev nev sipah" deyimleriyle belirtir. Bunları sadece belirtmekle kalmaz, "Divan'ındaki sıra sıra beyitleri, dünya padişahının yeni düzenlediği asker saflarına" benzetir:

Ebyâtım oldu şaf-keş-i divân-ı ma'rifet
Nev-asker-i müretteb-i şâh-ı cihân gibi (Kas. s. 12)

Nev nev sipâh icâd ider âheng-i 'adl ü dâd ider
Rûh-ı resûli şâd ider haqqâ budur re'y-i ehem (Kas. s. 21)

III. Selim, "yeni düzenlemelerini güzel bir biçimde" yapmaktadır. Bu durum, Şeyh Galip'in şiirlerinde "hüsn-i nizam" ve "hüsn-i tanzim" deyimleriyle anlatılmıştır:

Ol pâdişeh ki virdi mühimmât-ı devlete
Hüsn-i nizâm Mehdî-i şâhib-zamân gibi (Kas. s. 12)

Cünd-i İslâm'a bu ârâyişi kim virmişdür
Hüsn-i tanzimini düşmen dahı eyler teslim (Kas. s. 49)

Şeyh Galip, bütün bu nitelermelerin sonunda III. Selim'in bir "müceddit" yani "yenilikçi" (islahatçı, reformcu) bir padişah olduğunu bir kasidesindeki şu beyitle açıkça belirtir:

Müceddid olduğu dünyâ vü dîne günden ezhardur
Odur şâhib-kırân-ı nev-zuhûr-ı nesl-i 'Osmânî (Kas. s. 35)

Ayrıca, Mevlânâ'nın sandukasının üzerine örtülmek üzere III. Selim'in yaptırdığı "puşide" için yazdığı *müsemmen-i mütekerririn* tekrarlanan beytinde de Şeyh Galip, III. Selim için "müceddit" sıfatını kullanır:

Müceddid olduğu Sultân Selim'ün dîn ü dünyâya
Nümâyândur bu nev püşidesinden kabr-i Monlâ'ya (Kas. s. 63)

Bu beyit, o zaman puşideye işlenmek üzere, çeşitli şairlerce yazılan bu konudaki şiirler arasından beğenilerek seçilmiş ve altın sırmayla puşideye işlenmiştir¹⁰.

Yukarıda, Şeyh Galip'in çeşitli şiirlerinden seçerek verdiğim örneklerde geçen "nizam, tanzim, intizam, tecdit, kanun-ı nev, nizam-ı nev, nizam-ı devlet, nizam-ı mülk, tertib-i devlet, müceddit... gibi sıfat, deyim ve terimler, o dönemin devlet yönetimindeki niteliklerin edebî metinlere yansımaları göstermesi bakımından ilginçtir. Bunların hangi tarihte ve hangi eserlerde ilk kez kullanıldığının tespit edilmesi, Türk dili tarihi için katkı sayılabilecek bir önem taşımaktadır. Nitekim,

¹⁰ Gölpinarlı, Abdülbâki: *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1983, 2. bas., s. 171'deki 205. dipnot.

nizam-ı cedit terimi ilk kez, Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa (1637-1691) tarafından İmparatorluğun iç düzeni için kullanılmış ve III. Selim dönemine gelinceye kadar da Osmanlı tarihlerine girmemiştir.¹¹ Şeyh Galip'in şiirlerinde bu terimlerin geçmesi, daha sonraki dönemlere ad olarak verilen "Tanzimat" terimi için, edebî metinlerde kullanılmak açısından bir başlangıç oluşturmaktadır.

Şeyh Galip'in şiirlerinde izlediği bu tutum, edebiyat tarihine de yeni katkılar getirmektedir. Divan şairlerinin yüzyıllar boyunca padişahlar, sadrazamlar, vezirler, şeyhülislamlar... için yazdıkları yüzlerce kaside ve benzeri şiirler, divan şiirinin övgü konusunda klişeleşmiş ortak kalıpları ve mazmunlarıyla doludur. Bunların çoğundan, övülen kişinin (memduh) adı sanı çıkarılırsa, bu *medhiyeler* herkes için geçerli olabilir. Edebiyat tarihleri, "övgüde kullanılan nitelermelerin yalnız o kişiye ilişkin olmasına" ilk kez Şinasi (1826-1871)'nin Mustafa Reşit Paşa (1800-1858) için yazdığı kasidelerde rastlandığını yazarsa da, Şinasi ölçüsünde olmasa da, bunun ilk örnekleri Şeyh Galip'in şiirlerinde görülmektedir. Şeyh Galip'in yazdığı kasideler, III. Selim'in yenilikçi damgasını taşıdığı için sadece ona özgüdür. Şeyh Galip'in III. Selim için yazdığı toplam 38 kaside ve tarihe, padişahın annesi Mihr-i Şah Valide Sultan ve kız kardeşleri Beyhan ve Hatice Sultan'lar için yazdığı *medhiye* ve tarihler de eklenince, sayısı elliyi geçen bu şiirler, III. Selim'in *nizam-ı cedit* çalışmalarının divan şiirindeki tarihe ışık tutan edebî belgeleridir.

Bu durum, ayrıca divan edebiyatının kimi özellikleri açısından da önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Tarihin belirli dönemlerinde kişi ve olaylara yönelik olmak üzere, böyle nitelermelerle yazılmış bu türlü şiirler, "divan şiirinin hayat ve toplumla bağı olmadığı" eleştirisine karşı ileri sürülebilecek örnekler olarak da değerlendirilebilir.

¹¹ Karal, Enver Ziya: *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri*, Ankara 1988, 5. bas., c. V, s. 61.

